

Kommunikative rum – Om mediesystemet og andre systemer med variable parametre.

URL: www.hum.au.dk/ckulturf/pages/publications/nof/kommunikative.htm

The pagination of the electronic document follows the pagination of the printed edition.

ISBN: 87-7725-222-2

Electronically published:

HTML-edition: November 12, 1997.

Pdf-edition: November 4, 1999.

©**Niels Ole Finnemann 1999**. All rights reserved. This text may be copied freely and distributed either electronically or in printed form under the following conditions. You may not copy or distribute it in any other fashion without express written permission from me. Otherwise I encourage you to share this work widely and to link freely to it.

Conditions

You keep this copyright notice and list of conditions with any copy you make of the text.

You keep the preface and all chapters intact.

You do not charge money for the text or for access to reading or copying it.

That is, you may not include it in any collection, compendium, database, ftp site, CD ROM, etc. which requires payment or any world wide web site which requires payment or registration. You may not charge money for shipping the text or distributing it. If you give it away, these conditions must be intact. For permission to copy or distribute in any other fashion, contact cfk@au.dk

Niels Ole Finnemann

Kommunikative rum

Om mediesystemet og andre systemer med variable parametre.

I. En mediehistorisk typologi.

I medievidenskaben bruges termen kommunikative rum som regel i en ret vag form med sigte på at beskrive de kommunikationsmuligheder, der knytter sig til et givet medie eller til en konstellation af medier.

Når det gælder de enkelte medier, findes der forskellige former for afgrænsning af det kommunikative rum. Man kan f. eks., som den canadiske økonom Harold Innis, fokusere på et medies rumlige og tidslige egenskaber, eller som hans elev, Marshall McLuhan, på dets sansemæssigt bestemte egenskaber, eller man kan som foreslået af Joshua Meyrowitz søge at bestemme det kommunikative rum, der knytter sig til et givet medie, i flere dimensioner.¹ Meyrowitz skitserer selv sit forslag som en aggregering af synsvinkler, der har været anlagt i den eksisterende medievidenskab, nemlig:

1. En synsvinkel, der betragter et medie som en passiv transmissionskanal, hvorigennem en meddelelse formidles, uden at kanalen selv influerer på meddelelsen. Mediet ses her som invariant i forhold til meddelelsen.
2. En synsvinkel, der betragter et medie som en slags grammatisk eller syntaktisk konstruktion, der giver brugeren en række semantiske valgmuligheder, f.eks. for fotografiets og filmens vedkommende indstilling af kameravinkel, afgrænsning af synsfelt, belysning osv.

¹ Harold Innis, (1949) og (1950). Marshall McLuhan, (1962) og (1964). Joshua Meyrowitz (1985), (1993) og (1994).

Vægten ligger her på en række variable, semantiske valgmuligheder, der er indbygget i mediets funktionelle arkitektur og som har betydning for meddelelsens indhold.

3. En synsvinkel, der betragter et medie som et sæt af organisatoriske og tekniske betingelser, der gælder som invariante i den konkrete brug, selv om de kan ændre sig gennem organisatoriske og tekniske innovationer før eller efter denne brug.

Mens disse 3 synsvinkler traditionelt har været brugt hver for sig og er opstået som tre forskellige opfattelser af et medie, foreslår Meyrowitz, at man istedet betragter dem som tre forskellige aspekter, der alle knytter sig til et givet medie. Meyrowitz bruger ikke termen kommunikativt rum, men det er ikke svært at se, at de tre synsvinkler netop tegner omridset af et sådant for det givne medie karakteristisk kommunikativt rum.

De 3 dimensioner har som et fælles træk, at de knytter begrebet om det kommunikative rum til en fysisk, teknisk og organisatorisk ydre realitet. I den første dimension, kanalperspektivet, ses denne tekniske og fysiske forankring som en rent ydre nødvendighed, mens det spiller en direkte rolle for meddelelsens indhold i de to andre dimensioner med den konsekvens, at man her løber ind i de velkendte spørgsmål om forholdet mellem det symbolske, det tekniske og det materielle på et rimeligt håndgribeligt og empirisk plan.

Hvis man nu istedet for at fokusere på de enkelte medier, ser på større konstellationer af medier, forskydes problemstillingen, fordi en konstellation af medier kan indebære, at et træk, der er invariant gældende for ét medie, en teknisk restriktion f.eks., pludseligt bliver valgbar variabel, således at den for det enkelte medie invariante restriktion kan omgås ved hjælp af et andet medie i konstellationen. Før telefonen var talens rækkevidde begrænset og invariant (hørevidden), efter telefonen bliver rækkevidden udvidet i rum, men istedet begrænset af ledningsnettet og telefonapparatet. Således medieret kan talen derfor i mange situationer vælges alternativt til at skrive et brev (der igen er betinget og begrænset af postvæsnets organisation).

Transformationen af invariante betingelser til valgbare variabler udgør i det hele taget en af de centrale akser i den mediehistoriske udvikling, men den er altid forbundet med etableringen af et nyt sæt af invariante betingelser.

Overgangen fra invariant til variabel kan finde sted på flere måder og på flere niveauer. Tekniske invarianter kan blive omgået gennem andre tekniske former eller gennem institutionelle og organisatoriske greb.

Den kan finde sted på det teknologiske niveau som innovation af bestemte bestanddele af en kendt teknologi. Man kan her tænke på rotationspressens betydning for forøgelsen af produktionshastigheden og dermed dagspressens udvikling som specialiseret tekstmedie for nyhedsformidling.

Den kan også finde sted gennem udvikling af nye teknologier, hvor man kan f.eks. kan tænke på det uoverskueligt store antal nye medier, der er dukket op i en stadig og lind strøm siden anvendelsen af elektricitet til symbolske formål tog sin begyndelse i 1843 med den elektriske telegraf.

Eller den kan finde sted som følge af organisatoriske, institutionelle eller politiske forandringer. Man kan her tænke på bruddet med DR-TV's monopol og oprettelsen af TV2.

Medievidenskaben beskæftiger sig altså med fænomener, hvor forholdet mellem det invariante og det variable selv er variabelt, hvor de parametre, der er konstante rammebetingelser på et tidspunkt, forvandles til variable, valgbare funktioner på et andet tidspunkt.

Hvis man ikke kan beskrive et sæt af invariante parametre, er det imidlertid vanskeligt at se, hvordan man kan nå frem til generelle klassifikationer og lovmæssigheder.

Alligevel opererer man indenfor medievidenskaben ofte med en grundtypologi for kommunikative infrastrukturer, eller kommunikative rum, og ofte ud fra den antagelse, at de forskellige kommunikative infrastrukturer danner grundlag for forskellige samfundstyper - eller i en lidt mere forsigtig udgave sætter visse generelle rammevilkår for de mulige samfundsformer.

Tanken kan føres tilbage til den førnævnte canadiske økonom Harold Innis, der i 1950 udgave bogen *Empire and Communications*, hvor han forsøgte at påvise en direkte sammenhæng mellem romerrigets kommunikative infrastruktur, dets rumlige ekspansion og kriser frem til romerrigets fald, som han kæder sammen med en krise i kontrollen over papyrusproduktionen.

Mens skriftteknologien, ifølge Innis, på den ene side er betingelsen for romerrigets rumlige ekspansion (den tillader distribueret repræsentation af magten gennem et særligt kejserligt transportsystem, der kun måtte bruges af kejserens repræsentanter) skaber den samtidig en for denne tek-

nologi specifik sårbarhed: der skal magt til at garantere systemets opretholdelse, der skal lydighed til blandt kejserens repræsentanter, hvor de end befinder sig, og der skal være kontrol over forsyningen af kommunikationsredskaber (papyrus, der er klimatisk følsom, var en begrænset ressource, der kun kunne dyrkes få steder i det nordafrikanske område).

I et efterfølgende arbejde *The Bias of Communication* formulerer Innis en mere generel model, hvor han sonderer mellem oralt baserede kulturer, der er karakteriseret ved varighed eller høj stabilitet i tid, modstillet skriftbaserede kulturer, der er karakteriseret ved muligheden for større udbredelse i rum, med en dertil hørende svagere stabilitet i tid. Det var i forlængelse af disse arbejder, hans elev, Marshall McLuhan under stor offentlig opmærksomhed, udmøntede ideen om medierne som forlængelser af det menneskelige sansesystem og skildrede de elektroniske medier som medier for et brud med den moderne skriftkulturs tyranni. Jeg skal senere vende tilbage til denne - synes det - noget katolsk farvede forestilling om middelalderens genkomst i elektronisk forklædning, idet jeg istedet vil opholde mig lidt ved en mere overordnet medietypologi, der kan skitseres ud fra en række senere mediehistoriske og -teoretiske arbejder.

I denne typologi opererer man idag almindeligvis med fire eller fem hovedtyper:

I: Orale samfund, der er underlagt den talte kommunikations muligheder og grænser. (F.eks. Walter J. Ong (1982)).

Iflg. Innis er orale samfund som nævnt stabile og repetitive i tidsligt forløb, men ustabile i rumlig udstrækning. Magten kan opretholdes men kun sådan cirka indenfor høreviddens afstand.

II: Samfund, der bygger på talt + skrevet kommunikation. (Ong mfl.)

Samfund, der føjer skriften til talen - hermed bliver, siger f.eks. Innis, den mulige rumlige udstrækning udvidet, mens stabiliteten over tid tilsvarende reduceres, fordi den rumlige ekspansion har indbygget en række svage punkter. McLuhans pointe var her for det første at se skriften som - transformerende - medium for talen, og i forlængelse heraf - men langt mere tvivlsomt - overgangen til skriftkultur som overgang fra hørelsens til synets kulturelle hegemoni, idet skriften samtidig ses som en tvangsmæssig paradigmatisering og linearisering af synssansen. Det er en af den slags mega-teser, der har fået mange til at korse sig og lægge hans bøger fra sig i irritation, men selv om der er tale om en ikke blot forenklet men decideret forkert tematisering, (al perception er sekventiel) er der stadig

en pointe i at fokusere på den elementære sansemæssige inkongruens mellem talen og skriften, eftersom de to forskellige sansevilkår, der gælder, også har implikationer for talens og skriftens potentialer som kommunikative udtryksformer. De repræsenterer to overlappende, men ikke fuldt kompatible, kommunikative rum.

III: Samfund, der bygger på talt + skrevet + bogtrykt kommunikation med løse typer. (F.eks. Elisabeth Eisenstein (1979).

I vesten bliver bogtrykket det videns teknologiske grundlag for de tidlige moderne samfund - med moderne natur videnskab, oplysningstænkning, forestillingen om det frie, fornuftsorienterede individ, der kan beskrive verden som et lovmæssigt ordnet system.

IV: Samfund, der bygger på talt + skrevet + bogtrykt + analoge elektroniske medier. (F.eks. Joshua Meyrowitz (1985) for amerikansk TV 1950-1980. Ong for de elektroniske medier som medier for »sekundær orali-tet«).

Denne mediematrix kan med god ret betragtes som det videns teknologiske grundlag for industrisamfundet fra sidste del af 19. årh. frem til fornylig.

Og som den femte kategori, der er under etablering:

V: Samfund, der bygger på talt + skrevet + bogtrykt + analoge + digitale elektroniske medier.

(Kilder bl.a.: Shoshana Zuboff, (1989). Norbert Boltz, (1993). David Bolter (1984) plus senere arbejder, samt i al beskedenhed Niels Ole Finnemann (1994) og (1996).

Man kan datere denne matrix efter forskellige kriterier f.eks. 1936, efter ideen om den universelle computer (Alan Turing), 1945 efter afsættet for den teknisk videnskabelige revolution, 1985 efter udbredelsen af elektronisk tekstbehandling/bordcomputere, 1991 efter udbredelsen af www+ browsere til internet kommunikation.

I denne matrix står computeren som nøgleteknologi i et nyt videns teknologisk grundlag, der skabes som led i den mere omfattende teknisk-videnskabelige revolution efter II vk. hvori computeren er på vej til at blive et nyt alment medie for vidensrepræsentation dels i henseende til typen af medierbare vidensfunktioner - idet computeren både er medie for:

Lagring, forarbejdning, kopiering, distribution/kommunikation og søgning af viden.

Dels i henseende til typen af medierbare videnformater - idet computeren kan indeholde viden udtrykt i:

Almensproglig, formal, hhv. billedlig og lydlig form (og evt. integrere disse).

Computeren er således det første generelle lagermedie siden bogtrykket, og den har samtidig de elektroniske mediers dynamiske egenskaber = nyt elektronisk integreret globalt di-

stribueret vidensarkiv, der er baseret på et nyt universelt (binært) alfabet. Vi befinder os efter denne typologi altså midt i en skriftteknologisk revolution, der vil indebære en udvidelse af skriftkulturens hegemoni - baseret på en ny type skriftteknologi.

Som eksempel på vigtige first-time-in-history-features kan det nævnes, at computeren er det første medie, der tillader/kræver seriel, skriftlig repræsentation af billeder. Alle billeder, der foreligger i en computer, foreligger i et sekventielt organiseret alfabetisk udtryk (det binære alfabet). Det er i denne henseende ikke uberettiget at tale om skriftkulturens erobring af billedet. På lignende vis er computeren det første medie, der tillader det globalt distribuerede, elektroniske integrerede vidensarkiv (idet man kan komme til et hvert punkt fra et hvert andet på nettet).

De fem typer repræsenterer altså fem forskellige former for mediemæssig infrastruktur. De udgør det videns teknologiske fundament for fem forskellige kommunikative rum, og man kan opstille en række - skiftende - parametre for disse forskelle. For eksempel, at bogtrykket tillader massereproduktion og massedistribution af viden overalt, hvor vi selv kan komme, men begrænset af transportmidlernes hastighed (hestens og skibets, siden togets, bilens og flyets) osv.

Der kan selvfølgelig stilles en lang række spørgsmål til en sådan klassifikation - dels spørgsmål, der angår selve klassifikationen, dels spørgsmål der angår forholdet mellem det kommunikative rum, der hører til hvert af disse typer, og de samfundsstrukturer, de indgår i.

For selve klassifikationens vedkommende kan man eksempelvis indvende, at den visuelle repræsentation først indgår eksplicit i den fjerde kategori, selv om visuel kommunikation spiller en væsentlig rolle i alle samfundstyper. I jægersamfundene er synet eksempelvis af stor betydning for kommunikationen på jagten, hvor det gælder om at holde kæft. Den visuelle kommunikations betydning i de tidlige samfund fremgår også af skriftens rødder i billedlige repræsentationsformer, og for senere samfund for eksempel af det visuelle udtryks rolle i de katolske middelalderkulturer - jfr iøvrigt Victor Hugo's formulering fra Klokkeren i Notre dame om bogen, der dræber bygningen som tankens medium.

Tilsvarende kan man spørge om det overhovedet er muligt at bruge en sådan generel typologi til at sige noget om samfundstyper?

På den ene side findes der f. eks. skriftbaserede samfund, der udnytter skriften på meget forskellig vis. (F. eks: papyrusbaseret skrift, der disponerer for centraliseret kontrol, mens papirbaseret skrift disponerer for decentraliseret og ukontrolleret anvendelse, da papir kan produceres

overalt). På den anden side er der også samfund, der langt hen bruger skrift på samme måde, men er forskellige i mange andre henseender.

Når jeg alligevel tager udgangspunkt i denne typologi skyldes det, at den anvendt med passende forsigtighed og forbehold - som generator af spørgsmål, der kan undersøges - rummer nogle interessante pointer.

For det første er det givet, at det repertoire af medier, der står til rådighed for et samfund, spiller en rolle for den måde samfundet kan producere og kommunikere viden (og kultur og kunst - eller helt generelt: symbolsk indhold) og dermed reproducere og forandre sig selv. Selv om typologien måske giver forkerte svar, angiver den relevante spørgsmål.

For det andet understreger typologien, at de forskellige medier ikke blot kan beskrives som en gradvis voksende mængde af til rådighed stående medier. Til hvert medie hører der et sæt af specifikke muligheder og stabilitetsbetingelser - eller hvis vi skal sige det på nudansk: af risikostrukturer - spændende fra sikring af forsyningen af materialer, sikring af kommunikationssystemets opretholdelse, til sikring af loyalitetsrelationer (hvad enten de er magt- eller tillidsbaserede) mellem sender og modtager.

For det tredje ligger der også en rigtig pointe i den »kumulative« karakter, der kommer til udtryk i, at der står et plus hver gang der føjes et nyt medie til listen. Det er overmåde sjældent at ældre medier forsvinder, når der kommer nye medier til.

Der er masser af eksempler.

- Talen bestod, da vi fik håndskriften.
- Håndskriften bestod, da vi fik bogtrykket, og siden rotationspressen.
- Den trykte tekst bestod, da vi fik de elektroniske medier.
- Maleriet bestod, da vi fik fotografiet.
- Avisen bestod, da vi fik såvel radio som tv.
- Fotografiet bestod, da vi fik filmen.
- Filmen og biografen bestod, da vi fik fjernsynet og videoen.
- Og nu, da vi har fået computeren består både talen, blyanten, skriften, maleriet, fotografiet, filmen, videoen, fjernsynet, de gamle musikinstrumenter, telefonen, biblioteket, museet og postvæsnet.

Det hænder selvfølgelig, at et medie forsvinder, men som regel kun i de tilfælde, hvor et nyt medie kan overtage alle det gamle medies funktioner og egenskaber. Skrivemaskinen vil måske forsvinde, men i så fald kun fordi den ikke har nogen kvalitet, der ikke kan simuleres i en computer.

Hovedreglen i mediehistorien er altså den, at gamle medier består, men får ændret deres funktioner og anvendelse, når et nyt medie kommer til, fordi det nye medie aflaster det gamle, der derved bliver disponibelt for nye anvendelser.

Walter Ong (1982) beskriver f.eks. hvordan skriften i det græske samfund aflaster talen fra at være medie for hukommelsen for istedet at blive medium for dialog i det græske samfund.

Før skriften, siger Walter Ong, gik megen tale ud på at opbevare og gentage det tidligere sagte. Vi kan sige, at talen i høj grad havde til formål at sikre trading af erfaring og midlet hertil var udstrakt brug af faste retoriske gentagelsesfigurer som hukommelsens hjælpemidler (rim og remse, faste vers- og rytmeskemaer, messer i kirkerne). Da talen således gik med mange gentagelser, at sikre hukommelsen, var det også begrænset hvor meget nyt, der kunne føjes ind.

Noget lignende gælder håndskriften, der voksede i betydning i takt med bogtrykket. Der er blevet skrevet stadig mere i hånden i hele perioden fra 1400-tallet frem til midten af dette århundrede - både i form af stadig flere manuskripter, der skulle trykkes og i form af private eller halvprivate breve. Håndskriftens stigende betydning efter bogtrykkets udbredelse, fremgår bl. a. af, at man i 1814 godt 350 år efter Gutenbergs opfindelse, erkendte, at det nu var blevet nødvendigt at lære alle samfundets borgere at skrive. Håndskriften bestod da også fortsat, da vi fik skrivemaskinen og telefonen, og den består også i dag, hvor vi fået tekstbehandlingen. Den bruges imidlertid på skiftende måder, bl.a. beroende på de andre foreliggende medier. For mit eget vedkommende gælder det eksempelvis, at jeg idag især bruger håndskrift til at skrive til mig selv, det være sig huskesedler til indkøb i supermarkedet, notater til læsningen eller skrivningen af en tekst eller noget tredje.

Eller for at tage et andet nutidigt eksempel, den trykte tekst, der tværtimod at blive fortrængt af de elektroniske medier, har fået en langt mere central betydning for næsten alle former for beslutningsprocesser overalt i samfundet. Hvad enten vi ser på EF og andre politiske og økonomiske centre eller en hvilken som helst lille lokalforening, er det i dag ikke længere til at finde en beslutningsproces, der ikke støtter sig til en stadigt voksende stak af skriftlige rapporter, undersøgelser, høringsvar og notater. Alt sammen antagelig udtryk for den udvikling, Daniel Bell sigtede til med hans tese om den stigende anvendelse af teoretisk viden som strategisk ressource.

Man kan sige, at pointen i det lille plus mellem medierne er den, at det enkelte medies betydning i et samfund bl.a. beror på den samlede konstellation af medier, der står til rådighed.

Det har imidlertid som konsekvens, at det enkelte medie ikke nødvendigvis har de samme egenskaber i forskellige konstellationer. De egenskaber og funktioner, der karakteriserer talen eller skriften eller bogtrykket i en konstellation er ikke de samme i en anden konstellation.

Hvis vi således sætter os for at beskrive talesproget, bliver vi ikke alene nødt til at skelne mellem de funktioner, egenskaber og genrer, der blev udnyttet i de orale kulturer før skriften (hvor kildematerialet dog oftest mangler) fra de funktioner og genrer, der blev udnyttet efter skriftens opfindelse, og siden igen de funktioner og genrer, der blev udnyttet efter bogtrykket og den senere tekstlige genrehistorie med tidsskrifter og aviser og senere igen de funktioner og genrer, der først udvikles med de analoge, elektroniske medier (hvor direkte tale suppleres med medieret tale via telefonen, radioen og tv - medierne for sekundær oralitet) og hvor man idag kan tilføje de nye funktioner, der knytter sig til anvendelsen af computere som lagermedie for tale.

Konstellationen af medier udgør således et heterogent, komplekst, stadig varierende system, både fordi de enkelte medier har indbyrdes forskellige og hver især variabel karakter, og fordi vi ikke kan forudsige hvilke eksisterende invarianter, der vil blive variable - og hvordan de bliver det - som følge af udviklingen af nye medier.

2. Udkast til teori om regeldannende systemer.

Begrebet om kommunikative rum deler dermed skæbne med mange andre anvendelser af rumbegrebet - det har noget diffust, uafsluttet og foranderligt over sig. De parametre der afgrænser rummet på et tidspunkt, er ikke nødvendigvis relevante på et andet tidspunkt.

Begrebet om det kommunikative rum adskiller sig imidlertid fra en række af andre anvendelser af rumbegrebet, nemlig dem, der alene refererer til det, man bredt kan kalde imaginære eller symbolske rum. Forskellen er, at det kommunikative rum på den ene side er et imaginært eller symbolsk defineret rum, men samtidig manifesteret i og begrænset af en objektiv ydre realitet, som et specifikt sæt af artefaktiske, fysisk realiserede medier.

I denne henseende er det beslægtet med det arkitektoniske rum, med to forskelle: det kommunikative rum er baseret på en mediestructur, der

selv er under vedvarende forandring i tid, og det kun kan opretholdes gennem den stadige brug til nye formål. Det har en arkitektonisk realisation, bundet til et mediesystem, men mediearkitekturens betydning er den at være medie for skiftende symbolske aktiviteter, ikke at repræsentere et selvstændigt symbolsk indhold.

Når det er sagt, er der imidlertid også et underliggende og væsentligt fællestræk mellem disse forskellige rumbegreber, nemlig at det er begreber om rum, hvori der forekommer unikke enkelttilfælde, regeldannelse og under visse vilkår endda regelbestemthed.

Dette er, som jeg ser det, det fælles og generelle vilkår for alle human- og samfundsvidenskaber, der beskæftiger sig med det vi selv kan frembringe - og som vi på den ene side først kan beskrive, når det er frembragt, mens vore beskrivelser på den anden side selv bidrager til at frembringe og forandre de fænomener, der beskrives.

Den grundlæggende problemstilling - hvordan beskriver vi en verden, vi selv frembringer - er velkendt, og det jeg her siger er i visse henseender da også på linje med en række tidligere og udbredte humanistiske paradigmer - som f. eks. det hermeneutiske fortolkningsparadigme, semiotikens tese om tegnprocessernes uafsluttelighed, dele af den dekonstruktivistiske filosofi og en række andre kulturellevistiske teorier.

Man behøver imidlertid ikke overtage den subjektivistiske og relativistiske fortolkning af dette vilkår. Det kan også betragtes som et objektivi gældende forhold, forankret i biologiske og fysiske grænsebetingelser for menneskelig kommunikation.

Jeg vil altså ikke tilslutte mig den kulturellevistiske og subjektivistiske kritik af det, man i disse traditioner kalder objektivism eller reduktionisme.

Jeg finder det ikke forkert, men tværtimod rigtigt, at man tilstræber objektivitet i form af beskrivelser, der invariant gyldige uanset hvem, der ser på sagen eller hvornår de ser på den. Jeg deler heller ikke den generelle kritik af reduktionismen, idet jeg opfatter reduktionisme som et givet vilkår for enhver symbolsk beskrivelse af verden - dvs som en betingelse for alt sprog. Vi kan ikke navngive og beskrive alle denne verdens enkeltfænomener hver for sig, sådan som de eksisterer i ureduceret form. Enhver beskrivelse opnår sin betydning fordi den tilbyder en reduktion af kompleksiteten i det beskrevne.

Til gengæld ser jeg et andet problem i de former for objektiv og reduktionistisk beskrivelse, der er modelleret omkring det naturvidenskabelige beskrivelsesideal, nemlig det, *at man her identificerer begreberne sandhed og lovmæssighed*. Vi skal naturligvis søge efter alle de lovmæssigheder, vi kan finde, men vi skal også beskrive det ikke-lovmæssige, det unikke, enkelttilfældet, den mulige variation og mønsterafvigelsen.

Jeg ser således ikke forholdet mellem naturvidenskab og humanvidenskab som et forhold mellem hård og blød videnskab, mellem deskriptiv og normativ (eller æstetisk) fornuft eller mellem science og ikke-science. Det, der for mig at se måske kunne give anledning til at skelne mellem disse former for videnskab, er ikke modsætningen mellem naturvidenskabelig objektivitet og humanvidenskabelig subjektivitet, men derimod forskellen mellem en forskning, der retter sig mod det, jeg vil kalde beskrivelse af fuldstændig regelbestemte systemer versus beskrivelse af regeldannende systemer og unikke tilfælde.

Ved regelbestemte systemer forstår jeg systemer, der underlagt bestemte invariante og undtagelsesfri lovmæssigheder - svarende til det klassiske naturvidenskabelige beskrivelsesideal. Ved regeldannende systemer forstår jeg systemer, hvor der kan opstå nye regler, der ikke altid eller nødvendigvis kan afledes af tidligere regler, da nye regler kan dannes ved efterfølgende udnyttelse af nye eller unikke begivenheder, når de først er indtrådt.

Når vi efter min opfattelse ikke kan nøjes med teorier om regelbestemte systemer som grundlag for humanvidenskaben beror det på tre forhold:

- For det første tillader sådanne teorier ikke forekomsten af særlige, individuelle tilfælde - eller disse betragtes udelukkende som støj. I natur- og samfundsvidenskab bliver disse tilfælde traditionelt enten ignoreret eller behandlet med statistiske metoder, hvor de individuelle tilfælde er uinteressante eller insignifikante. Individuelle tilfælde kan imidlertid både optræde som sådanne og danne udgangspunkt for nye regeldannelser.
- For det andet tillader de ikke forekomsten af regelafvigelser og regelsuspensioner.
- For det tredje tillader de kun nye regeldannelser, som produkt af tidligere regler.

Alle tre forhold, forekomsten af individuelle tilfælde, regelafvigelser, regelsuspensioner og regelbrud samt dannelse af nye regler, der ikke er produkt af eksisterende regler, forekommer imidlertid ofte indenfor humanvidenskabernes domæne - og de forekommer med nøjagtig samme objektivitet som det regelbestemte.

Kernen i denne problemstilling drejer sig derfor ikke om modstillingen mellem det objektive og subjektive. Det individuelle er nøjagtig lige så objektivt og sandt som det almene. Individuel subjektivitet lige så objektiv som fysiske processer.

Problemet er altså ikke et spørgsmål om universalitet, objektivitet og reduktionisme, men derimod den stærkt rodfæstet identifikation af begreberne om lovmæssighed og sandhed. Dette kan hævdes, hvad enten man ser rumbegrebet i modsætningen indre-ydre, eller som Kant opfatter rumbegrebet som et - apriori givet - begreb om mental repræsentation.

Hvis man opretholder identitetssætningen mellem sandhed og lovmæssighed er det indlysende, at det individuelle, undtagelsen og afvigelsen bliver usand, subjektiv, ligegyldig eller tilfældig - og tilsvarende, at dem, der er optaget af disse særegenheder, som modreaktion ser sig selv som relativister og subjektivister.

Nu kan man med en vis ret sige, at der er grænser for hvor interessant det kan være, at beskrive de individuelle tilfælde, der kun er engangstilfælde, sammenlignet med alle de gevinster, der ligger i at beskrive det regelmæssigt genkommende. Hvis det var hovedpointen ville humaniora blive et slags raritetskabinet for alskens særtilfælde og unikke besynderligheder. Men min pointe er en anden, nemlig den, at vi faktisk er i stand til at beskrive og generalisere en række fænomener, der relaterer sig til forekomsten af individuelle tilfælde. Det er vi bl. a. fordi regeldannende systemer har visse fælles træk, der adskiller dem fra regelbestemte systemer.

Disse fælles træk er knyttet til de særlige stabilitetsbetingelser, der gælder for regeldannende systemer.

Mens vi således kan forklare de regelbestemte systemers stabilitet med den blotte henvisning til de invariante regler, har vi ikke denne mulighed når det gælder regeldannende systemer, der tværtimod er karakteriseret ved at systemet kan bestå, selv om der er undtagelser og selv om visse regler suspenderes eller modificeres.

De to typer af systemer adskiller sig altså ved at de bygger på to forskellige former for stabilitet og mulighed for forandring.

Hvad vi mangler er et begreb, der betegner en anden mediering mellem stabilitet, ustabilitet og nydannelse end den, der tilbydes med begreber om regelbestemte systemer, der stiller nødvendigheden i modsætning til og overfor tilfældigheden.

Vi har faktisk et begreb, der refererer til en sådan funktionalitet, nemlig begrebet redundans. Herved forstår man i almindelighed repetitivt genkommende, men mere eller mindre overflødige mønstre, der ikke har nogen fast regulativ funktion eller nævneværdig betydning. Det centrale element er kombinationen af noget repetitivt genkommende og ubestemt åbent, idet sådanne mønstre, i kraft af deres repetitive forekomst bidrager til stabiliteten og samtidig i kraft af deres ubestemte betydning kan stå til rådighed for nye betydninger og eventuelt også nye funktioner.

Det kan illustreres med et lille lingvistisk eksempel: Nemlig en sproglig innovation, der opstod i dansk talesprog sidst i 1970-erne med dannelsen af ord som »børneren«, »døgneren«, »fritteren«, »fjernereren«.

Det er klart, at der er en sproglig regel på færde: Reglen for reduktion kunne være: at 2. led i sammensatte ord reduceres til vag endelse. Det sker imidlertid ikke altid, kun i særlige tilfælde og vi kan også godt indkredse disse, det er nemlig tilfælde, hvor endelsen er blevet redundant p.g.a. bekendthed i livssituationen. De ord, der rammes er alle fælles om at være betegnelser for fire vigtige søjler i den moderne børnefamilies hverdag fra sidst i 1970-erne: børnehaven, fritidshjemmet, døgnkiosken og fjernsynet. At bekendtheden kan gøre sidste led redundant - og dermed tillade reduktionen er gængs: vi behøver kun at kommunikere, det vi ved, de andre ikke er bekendt med, det bekendte kan udelades.

Der er ingen andre regler for reglens ikrafttræden eller udstrækningen af ord, den anvendes på, end den bekendthed, der knytter sig til disse fire vigtige søjler i sen-70-ernes hverdag. Det er altså et ekstrasprogligt forhold, der motiverer reglens ikrafttræden og udstrækningen af dens anvendelse. Men eksemplet er også interessant fordi det belyser regeldannelsens mekanisme, da der nemlig er et tydeligt mønster.

Det er nødvendigvis begyndt med

1. En første forekomst af en ny udtryksform, (d.v.s. en tilfældig nydannelse). Én må have sagt det første gang, selv om vi ikke ved hvem eller præcis hvor og hvornår. Det er måske sket som en spøg, i hvert fald har det første gang haft en særlig ny mening: udtrykket signaliserer at på-

gældende har noteret sig, at noget er blevet selvfølgelig og meddeler indirekte dette («I ved jeg mener børnehaven, selv om jeg siger børneren«).

2. Dernæst en gentagelse af forekomsten. Den er blevet accepteret - først i en lille gruppe, siden mere udbredt og bevægelsen fra særtilfælde over gruppesprog til normal talesprog er begyndt. Det kan være en lang vej, hvor mange nydannelser sorteres fra igen, men for de her omtalte ord, er den i hvert fald i dag nået så langt, at ordet døgneren fornylig optrådte på Politikens bagside. Den når formodentlig ikke ind i bladet, fordi bekendtheden nok ikke hører til der, den går bedst i talt dagligsprog i den bekendte livssituation.

På vejen fra første forekomst over den accepterende gentagelse sker der en tydelig betydningsændring. Hvor den første forekomst må have en særlig ekstrabetydning («læg mærke til at børnehaven nu er så bekendt at vi ikke behøver udtale hele ordet») kræver gentagelsen og udbredelsen, at formen selvfølgeliggøres, dvs. taber særbetydning. Den nye mening ved første forekomst svækkes, og det tillader igen, at formen kan danne afsæt for overførsel på andre termer - at den altså kan benyttes som regel/tilskrives en regeldannende funktion.

Vi har her et skoleeksempel på udviklingen fra en formmæssig nydannelse, en første forekomst, over gentagelsen, til tilskrivning af betydning/regeldannelse.

Eksemplet er specielt, men der er mange tilsvarende redundansmekanismer i sproget - eksempelvis anvendelsen af bogstaverne og stavelserne, der udgør et repertoire af disponible, repetitivt forekommende former, der står til rådighed for (ny) betydningsdannelse, fordi de ikke har egen betydning. Sprogets såkaldte »dobbelt artikulation« forekomsten af et subniveau af i sig selv betydningsløse udtryksenheder spiller altså central rolle for sprogets ejendommelige relation mellem ny betydnings- og regeldannelse - der iøvrigt skaber et system, der svarer til den gamle frase: ingen regel uden undtagelse.

Genreudvikling følger ofte samme skema: en ny form skabes, den gentages, evt i varieret form hvor kun visse elementer gentages, mens andre varieres osv. og det, der i første forekomst var unikt regelbrydende, bliver i senere gentagelser tværtimod regelskabende.

Som eksempel på et andet symbolsystem, der har en anden, men ligeledes redundansbaseret grundstruktur, (med dobbelt artikulation) kan man nævne computeren, hvor den binære repræsentation udgør det basale alfa-

betiske niveau (i form af to mekaniske effektive, semantisk tomme bogstaver, der optræder som disponible for enhver betydningsdannelse - hvad enten den sker i skriftsproglig, formel, visuel eller auditiv form).

Der er objektive fysiske såvel som matematiske grunde til denne struktur, som jeg har beskrevet i Finnemann (1994). Kernen i dette drejer sig om det såkaldte støjproblem. Enhver meddelelse, der foreligger i et symbolsystem foreligger i en fysisk manifesteret form. Disse fysisk mulige former kan naturligvis også forekomme uden at være intenderede symboler. Dette problem løses i computere ved at tilføje en i forhold til meningen redundant ekstra kodning, der bruges til mekanisk korrektion af eventuelle støjforvrængninger.

Brugen af redundansfunktioner går imidlertid igen højere oppe i computersystemerne, og de tjener her igen på en gang to forhold, på den ene side til at stabilisere systemet og på den anden til at tillade regelforandringer, nydannelse af regler etc. Det kan anskueliggøres i et simpelt skema af det symbolske hierarki i en computer:

Øverst:	interface (det semantiske niveau)
I midten:	syntaks (som regel selv et hierarkisk system)
I bunden:	binær notation

Typisk beskrives notation og interface som funktion af det syntaktiske, men det er altid muligt at gå fra interface til notation og modificere syntaks på notationsenhedens skala uafhængigt af alle foregående syntaktiske regelbestemtheder/formelle procedurer/algoritmer/programmer.

Vi har her et lagdelt system, hvor betydningsændringer kan knytte an til udtryksformer nedenunder regelstrukturen, som selv skal manifesteres ved brug af disse subformer - vi har derigennem adgang til at innovere overliggende niveauer gennem tilbagegreb til et underliggende niveau.

Der er således både for sprogets og computersystemets vedkommende tale om systemer, hvor reglerne dannes gennem brugen, og hvor nye regler kan dannes, uanset om de kan afledes af tidligere regler, og for computersystemets vedkommende, hvor enhver tidligere regel, selv kan blive modificeret, suspenderet eller omfunktioneret, og hvor systemets stabilitet kan bestå, selv om der ikke er nogen aktuel regel (det gælder for eksempel hver gang vi anslår en tast på tastaturet).

Nu er det ikke sådan, at der ikke kan eksisterere regler i redundansbaserede systemer, men derimod sådan, at redundansfunktionen leverer en underliggende stabiliseringsmulighed, der tillader regelafvigelse, undtagelser og dermed en mulighed for innovation, der ikke kan beskrives ud fra en teori om fuldstændigt regelbaserede systemer.

Redundansfunktioner spiller antagelig en vigtig rolle i alle systemer, hvor reglernes udførelse ikke er givet i og med reglerne - hvor regelhævdelsen involverer spørgsmål om effektivering, udførelse, efterleven, respekt, akcept af reglerne - hvor reglen altså ikke garanterer sin egen virkning.

Dette gælder som bekendt de samfundsmæssige love, der kan brydes, og det gælder alle kommunikative systemer, hvor der er en sender og en modtager, idet denne relation altid forudsætter en akceptrelation mellem sender og modtager.

Jeg mener på den baggrund, det er nødvendigt at supplere begrebet om regelbestemte systemer med et begreb om regeldannende systemer.

De sidste er desværre mindre forudsigelige (men aftagende forudsigelighed finder man også indenfor nyere naturvidenskabelig teori, som f. eks. kaosteori) og har andre stabilitetsbetingelser, fordi stabiliteten er funderet i redundansstrukturer - der iøvrigt er af forskellig art og tilgængelige for empirisk analyse.

Når det er sagt, vil jeg understrege, at jeg ikke har noget mod teorier om regelbestemte systemer. De forekommer mig at være overordentligt nyttige, bl.a. fordi de gør det muligt at konstruere alle de mange artefakter, vi plejer at kalde maskiner og automater, som vi godt nok ofte har et ambivalent forhold til, men ikke ønsker at undvære. Jeg er også ret overbevist om, at disse teorier kan producere ny viden og ikke blind for, at en teori, der åbner for at betragte individuelle tilfælde, løber en risiko for at stille sig tilfreds med den forhåndenværende viden og de kendte regler uden at stille sig selv spørgsmålet, om der måske alligevel er en eller anden form bagvedliggende regelbestemthed bag den tilsyneladende undtagelse.

Det drejer sig altså ikke om at benægte muligheden for at der eksisterer invariante regelbestemte fænomener i verden. Det, jeg anfægter, er derimod, at man opretholder denne forestilling som en aksiomatisk og forudgivet forudsætning for at studere verdens indretning. Reglebegrebet må ind i objektfeltet - som det altid er tilfældet i en computer, fordi reglerne her kun kan udføres, hvis de selv bliver manifesteret og

behandlet som alle andre data - som serier af binære skridt, der kan modificeres uafhængigt af den overliggende regelstruktur.

3. Regeldannende systemer i modernitetsteoretisk perspektiv.

Jeg vil slutte med at skitsere denne kritik i et lidt større perspektiv ved at opridse et bestemt udviklingsforløb vedrørende begrebet om lovmæssighed og regelmæssighed i den moderne tænkning, der jo bl. a. tog sit udgangspunkt i formuleringen af begrebet om det uniformt, regelbestemte univers, hvorved man på den ene side afviste, at der eksisterer forskellige love i himmelrummet og på jorden, mens man på den anden siden delegitimerede enhver brug af mirakuløse forklaringer, der henviste til overnaturlige kræfters pludselige, udefra kommende indgriben.

Vi har her begyndelsen på den moderne sækulariseringsproces, nemlig sækulariseringen af forholdet til den omgivende natur - og den begynder altså med etableringen af et regelbestemt, universelt eller kosmologisk rumbegreb.

Man kan sige, at den klassiske kontinuitetsfilosofiske tanke her blev udmøntet i og identificeret med begrebet lovmæssighed. Hvis naturens kontinuitet alene er relateret til lovmæssigheden og hvis naturen er fuldstændig lovmæssig, består sandheden om naturen naturligvis i at beskrive disse love.

Problemet med denne model var som bekendt, at den allerede fra starten havde en indbygget diskontinuitet, idet *den beskrivende bevidsthed, sproget og regelbegrebet* ikke var indbefattet i den universelle model, men givet forud eller udenfor systemet.

Vi kan formulere det sådan, at naturlovmæssigheden, bevidstheden og sproget tjente som aksiomatisk givne præmisser, der stod udenfor det univers, der blev beskrevet, og de udgjorde dermed de transcendentale betingelser for beskrivelsen af den immanente natur. Forholdet til sprog, bevidsthed og lovmæssighed blev ikke indbefattet i sækulariseringen af forholdet til naturen.

Modsigelsen var produktiv, jfr. den subjektfilosofiske bermudatrekant fra Descartes over Hume frem til Kant, der søger at løse problemet ved at transformere begrebet om tid og rum til apriorisk givne bevidsthedsmæssige anskuelsesformer. I denne model opretholder Kant den ene dimension af det gamle universelle rumbegreb, nemlig at det er regelbestemt,

aksiomatisk givet og invariant, en ydre forudgivet ramme for det, der foregår, og i den forstand transcendentalt, men samtidig flytter han begrebet ind i verden som et objektivt givet erkendelsesvilkår for det enkelte individs, bevidste refleksive fornuft. De transcendentale betingelser er ikke givet forud eller udenfor verden, men immanent i verden. Vi er på vej fra et transcendentalt til et immanent lokaliseret begreb om regelbestemte systemer.

Hvor det gamle rumbegreb var tænkt som en beholder omkring naturprocesserne, der udfolder sig i tid, er det Kant'ske rumbegreb tænkt som en beholder, hvor den menneskelige tanke udfolder sig, hvad enten den reflekterer over naturen eller sig selv og sine egne grænser.

Hvor det før var hele verden, der udgjorde rummet, findes verden til gengæld nu kun som bevidsthedsmæssig forestilling. Dikotomien er vendt om.

Kant opretholder altså lovmæssigheden som aksiomatisk, transcendentalt vilkår, men flytter den ind i fornuften og dermed i verden, hvor det viser sig, at begrebet om det regelbestemte rum må suppleres med et begreb, der ligner en forform til det, jeg kalder regeldannende rum, nemlig begrebet om for normative fornuft, der jo handler om de sociale systemer, der skabe kan skabe sine egne love.

Mens den deskriptive fornuft er rettet mod det lovmæssigt givne er den normative fornuft rettet mod det lovsættende (regeldannende) og endelig optræder også den æstetiske fornuft, der er rettet mod det unikt sublime, det enestående tilfælde.

Vi er her på vej til en udvidet sækularisering, der består i at inddrage forholdet til bevidstheden - med en differentiering i forskellige typer af eksisterende fænomener og systemer i verden/objektfeltet, udtrykt i en differentiering i mulige forklaringsformer:

- For den deskriptive fornuft får vi hos Kant en *teori om verden, der fremtræder som en mængde af regelbestemte systemer.*
- Med den normative fornuft får vi *en teori om regeldannende systemer*, dvs. systemer, der selv skaber de regler, der regulerer systemet og
- Med den æstetiske fornuft får vi *teori om unikke fænomener/det sublime*, hinsides regelbegrebet.

Men pointen er også, at disse regelstrukturer tænkes at regulere hver deres velafgrænsede område, hvor regelstrukturen og regeldannelsen kan holdes klart adskilt fra de processer, de regulerer.

Problemet med det Kant'ske univers er blot, at det sande ikke altid er godt, og det gode ikke altid er smukt.

I løbet af det 19. århundrede rammes det klassiske universelle rumbegreb af andre rystemer, først og fremmest som konsekvens af det 19. århundredes fokusering på udviklings- og forandringsprocesser.

Den klassiske mekanik afløses af en flæthed af energiteoretiske paradigmer, den euklid'ske geometri suppleres af alternative geometrier - og det ene aksiom efter det andet går i stykker. Rummet er ikke invariant, det udvider sig, regelstrukturen er ikke kausalt reversibel og universet ikke givet som statisk størrelse, partiklerne ikke givet som udelelige mindsteenheder. Tyngdekraften optræder ikke længere som transcendent lov-mæssighed uden for tid og rum, men som lokalt virkende kraft, der forplanter sig i tid og rum.

De funktioner, der tidligere blev forklaret som naturlove, spaltes nu ud mellem formelle, invariante relationer på den ene side og reale fysiske energiprocesser på den anden.

Fysiske teorier beskriver verden som et sæt af mange distinkte afgrænsede rum, svarende til laboratoriets kontrollerbare observationsrum. Termodynamikken begynder at beskæftige sig med forholdet mellem kaotiske uordnede mikrotilstande og ordnede makrotilstande - hvor lovmæssigheder på makroplanet er funderet på kaotiske processer på mikroplanet.

Det kosmologisk universelle rumbegreb (verden som én stor maskine) er under omdannelse, til begreber om verden som en mængde af (små) maskiner, hvis indbyrdes forbindelse bliver et hovedproblem (ikke mindst forholdet mellem det fysiske, biologiske og bevidste) fordi det alt sammen foregår i samme univers, af substans, tid og rum.

I det øjeblik vi inddrager bevidstheden, sproget og reglerne som del af verden, lokaliseret i tid og rum, fremgår det, at disse fænomener også har en fysisk realisation, og dermed indgår i den tidsligt og rumligt udfoldede verden, de refererer til. Vi kender ikke bevidste processer, der ikke har en biologisk realisation, og ikke biologiske processer, der ikke har en fysisk realisation.

Det er ikke meget, vi ved om forbindelsen mellem disse dimensioner, men vi kan i hvert fald sige så meget, at det ikke længere er holdbart at betragte bevidsthed, sprog og regler som transcendentalt givne.

Det kan i den sammenhæng være instruktivt at se hvordan det forholder sig med regelstrukturen i en computer, fordi vi her har et system, hvor en hvilken som helst regel, der skal regulere en proces, skal foreligge i samme fysisk manifesterede alfabet som de data, den regulerer. Ja den skal ikke bare foreligge i nøjagtig samme form, dens virkning kan kun fremkomme ved at denne form bliver behandlet på nøjagtig samme måde som alle andre data - som en sekvens af operationer, der udføres på det binære alfabetiske niveau. Enhver regel foreligger altså her i en form, der er fuldt tilgængelig for modifikation, forandring, suspension, funktionsændring eller ny regeldannelse uafhængigt af alle foregående regler.

Reglerne i computeren er repræsenteret i samme tilgængelige og redigerbare form som de data, de regulerer - dvs reglerne fremkommer som del af processerne i den regulerede verden.

Ekskurs: Efter den her givne beskrivelse er det uholdbart at se computeren som bevidst/intelligent - da den ikke kan skabe sit eget udtrykssystem. Det er noget vi implementerer, ligesom reglerne og regelbruddene - vha. vores egen - uforklarede - symboldannende kompetence. Computeren er altså ikke et selvstændigt regeldannende system, men et af den menneskelige bevidstheds mange regeldannende systemer. Ekskurs slut.

Man kan sammenfatte det udviklingsspor i de moderne begreber om lovmæssighed, orden, regel, struktur, mønster, jeg har har antydnet, i et forløb fra

ideen om transcendentalt, invariante love - til

ideen om immanent givne, men stadig invariante love - til

ideen om love, regler og strukturer, der fremkommer - som variabler - i det system, hvori de virker lovgivende, regulative og strukturerende.

Hvor de to første modeller er modeller for regelbestemte systemer, er den sidste en model for regeldannende systemer, dvs. systemer, hvori regeldannelsen indgår på samme niveau som det regulerede. Et klassisk eksempel herpå er de demokratiske statssystemer, hvor lovene i princippet gives af det samfund, hvis adfærd lovene skal styre. Et moderne eksempel er computerteknologien, hvori reglerne skal gives og effektueres i samme form som data.

Endelig kan vi også pege på et konceptuelt brud i tematiseringen af forholdet mellem stof og form. Hvor den klassiske fysik (til forskel fra

Platon's rene former og Aristoteles' formen som stoffets indre essens) grundlagde ideen om at stoffet er defineret ved sin form og udstrækning, ved sine ydre, objektive og målelige egenskaber, har vi i det 20. århundrede fået forestillingen om at formen og strukturen udgør et på sig selv beroende system, således at en given form og/eller struktur kan realiseres i et vilkårligt (amorft) stof eller substrat. Denne tankegang danner forudsætning for mange forsøg på at føre en given beskrivelsesmodel fra et område over på et andet. Båndet mellem stof og form er brudt. Dette er et generelt træk fælles bl.a. for strukturalismen, den logiske positivisme, nyere fysiske teorier og en række informationsteorier. Hertil hører imidlertid en problemstilling, vi endnu ikke har klarhed over, idet vi i alle sådanne beskrivelsessystemer før eller siden løber ind i et bestemt problem, som man kan kalde stoflighedens genkomst, men nu som støj. Som en uforklarede rest, der undertiden forstyrrer systemet nedefra.

Støjproblemet findes i enhver form for systemteori, hvad enten den appliceres i fysikken, biologien, psykologien eller kulturvidenskaberne. De fleste teorier baseres imidlertid på, at sådanne forstyrrelser kun er forstyrrelser, der ikke kan motivere ændringer i det overliggende systems regelstruktur (fordi denne da mister sin forudsigelsesmuligheder). Denne antagelse er uholdbar. Støj nedefra er principielt altid mulig, og denne støj kan i nogle tilfælde indvirke som udgangspunkt for innovative fornyelser og regeldannelser.

Den begrebslige adskillelse af stof- og formbegrebet kan ikke håndtere støjproblemet, men åbner på den anden side for en ny mulighed, nemlig at se relationen mellem stof og form som en permanent variabel relation, der kan stabiliseres i en mangfoldighed af former, men altid indenfor en tids- og rumdimension.

Der er så vidt jeg kan se en systematik i disse ting, nemlig, at vi her har en historie, hvori det, der var aksiomer i den foregående periode rykkes ind i objektfeltet i den følgende. Da historien »begyndte« med en række religiøst funderede aksiomer (den universelle regelbestemthed har eksempelvis umiskendelige rødder i en monoteistisk religion) bliver det derfor samtidig til en sækulariseringshistorie, hvori den moderne tænkning skridt for skridt har udvidet området for en sækulariserende beskrivelse. Først partiklerne, så energien, den biologiske og seksuelle drift, siden den menneskelige bevidsthed og historie og til sidst begreberne om sprog og lovmæssighed.

Sækulariseringen i forhold til bevidsthed, lovbegreber og sprog er det mest besynderlige og vanskeligst forståelige, fordi det implicerer en sækularisering af forholdet til de begreber, hvormed vi tidligere sækulariserede forholdet til naturen.

Under alle omstændigheder synes der at være rimeligt gode argumenter for rette opmærksomheden mod det niveau af forandringer, der er knyttet til opfattelsen af stof-form, subjekt-objekt, forgrund-baggrund, perspektiv, lovmæssighed og sprog, og at der af samme grund er tale om et af de mere vidtrækkende omslag i den vestlige tankestrukturs historie.

Ekskurs: man kan iagttage et mellemtrin i denne proces hos Peirce, der som den første vist nok formulerede ideen om, at regelmæssighederne i naturen måske måtte forstås som stabiliserede vaner, der udsprang af originale tilfælde. I moderne kaoteori er der nogle fysikere, der identificerer en sådan ubestemt mellemtilstand - et originalt kaos - før det organiserede »kaos« der beskrives i kaoteoriene - indtrådte. Men Peirce forestillede sig på den anden side ikke, at tegnenes logik var resultat af en sådan vanedannelsesproces. Her opretholdt han klassiske kriterier, og strammede dem stærkt op med sin teori om at alle tegn indgik i ét samlet system, der kunne klassificeres på det velkendte triadiske grundlag. *ekskurs slut.*

Det er naturligvis muligt, at der kan anlægges helt andre perspektiver. At man kan forstå denne udvikling på andre måder, men det er kun ikke kun mig, der betragter netop denne historiske horisont, fra renaissance frem til i dag som den mest signifikante og instruktive ramme, når vi skal tematisere de forandringer, der sker i disse år.

Der er f.eks. en hel del, der beskriver det, der sker i dag som en reaktualisering eller tilbagevenden til middelalderen eller som en refeudalisering - idet man karakteriserer nutiden som en periode for genkomst, det være sig af talen, billedet, ritualet, retorikken eller klientilismen. Et opgør med moderniteten.

For mig at se er den informationsteknologiske og epistemologiske udvikling imidlertid ikke så meget et opgør med, men snarere både et produkt af og udtryk for og bidrager til en radikaliseret videreudvikling af den skriftbaserede og rationaliserende kultur.

Jeg vil således hverken plædere for ideen om at vi er på vej til:

- en tilbagevenden til et førmoderne univers i elektronisk forklædning - som f.eks. Jan Lindhardt eller McLuhan,

- eller til en overgang til et postmoderne univers, hvori moderniteten opløses i disparate, indbyrdes kun vilkårligt forbundne fragmenter - som f.eks. Lyotard eller i en lidt mere raffineret udgave Derrida.
- eller til en rekonstruktion og fuldførelse af det moderne, baseret på en kommunikativ intersubjektivitet a la Habermas
- eller for den neohegelianske opfattelse af, at historien med kapitalismen og det liberale demokrati har nået sin afslutning eller fuldendelse a la Fukiyama.
- eller at vi aldrig har været moderne, og derfor ej heller kan være det eller blive det, som Bruno Latour hævder i en bog af samme titel - samtidig med at han dog alligevel mener, det er noget vi bør holde op med at være.

For mig at se drejer det sig derimod om modernisering af moderniteten, gennemsøgelse af forholdet til de transcendentale betingelser for den tidligt moderne sækularisering af forholdet til omgivende natur, dvs begrebet om lovmæssighed, bevidsthed og sprog - der flyttes fra de aksiomatisk givne forudsætninger ind i objektfeltet, (hvilket igen er en velkendt og genuint moderne procedure) ved siden af og interfererende med alt det, der er der i forvejen.

Altså en langsommere og mere dybtgående modernisering, end den der sigtes til når man taler om udvikling fra industri til informationssamfund.

Alt dette kan sammenfattes meget kort i den tese, at vi befinder os i en overgangstilstand, hvori vi er på vej fra en type skriftbaseret kultur, en type informationssamfund, til en ny, der både beror på en flerdimensional udvidelse af den skriftbaserede videns kulturelle og sociologiske betydning.

Litteratur:

Bolter, David (1984) *Turing's Men*.

Boltz, Norbert (1993) *Am Ende der Gutenberg Galaxis*.

Eisenstein, Elisabeth (1979) *The Printing Press as an Agent of Change*.

Finnemann, Niels Ole (1994). *Tanke, Sprog og Maskine - en teoretisk analyse af computerens symbolske egenskaber*.

Finnemann, Niels Ole (1996) *Modernitet og medier*. Arbejdsrapport, Institut for Informations- og Medievidenskab, Aarhus Universitet.

Innis, Harold (1949) *Empire of Communications*.

Innis, Harold (1950) *The Bias of Communication*.

McLuhan, Marshall (1964) *Understanding Media: The Extensions of Man*.

McLuhan, Marshall (1962) *The Gutenberg Galaxy. The Making of Typographic Man*.

Meyrowitz, Joshua (1993). »Images of Media«. *Journal of Communication* 43:3 pp 55-66.

Meyrowitz, Joshua (1985). *No sense of Place*.

Meyrowitz, Joshua (1994), »Medium Theory« In Crowley and Mitchell, *Communication Theory Today*.

Ong, Walter J. (1982) *Orality and Literacy*.

Zuboff, Shoshana (1989) *In the Age of the Smart Machine*.

Note: Denne tekst lå til grund for en forelæsning på konferencen »Kulturforskningens Rum« Barcelona 26.2 1997.